

Dekrety prezidenta Beneša a ich dôsledky na deportácie a reslovakizáciu

«Review: The Impacts of President Benes' Decrees on Deportations and Re-slovakization»

by Peter Švík

Source:

Contemporary History (Soudobé Dějiny), issue: 03 / 2003, pages: 357-361, on www.cceol.com.

Recenze

Dekréty prezidenta Beneša a ich dôsledky na deportácie a reslovakizáciu

Peter Švík

VADKERTY, Katalin: *Maďarská otázka v Československu 1945–1948*. Bratislava, Kalligram 2002, 863 strán. Predslov napísal László Szarka. Ako dodatok sú pripojené memorandá: FÁBRY, Zoltán: Obžalovaný prehovorí: Dokumenty z dejín Maďarov v Československu (adresované českej a slovenskej inteligencii); PEÉRY, Rezső: Bohatá úroda siedmich chudobných rokov; PEÉRY, Rezső: Memorandum O situácii Maďarov v Československu; SZALATNAI, Rezső: Memorandum Maďari na území ČSR v rokoch 1938–1945. Z maďarského originálu preložili Marta Lesná, Katarína Borbášová, Galina Sándorová.

V minulom roku vydalo slovenské vydavateľstvo Kalligram publikáciu historičky Katalin Vadkerty *Maďarská otázka v Československu 1945–1948*. Pod súhrnným titulom sa spájajú tri práce – Deportácie, Vnútna kolonizácia a výmena obyvateľstva, Reslovakizácia – v ktorých sa Vadkerty, ako už naznačujú samotné názvy, venuje problematike transferov, nútených prác a reslovakizácie maďarského obyvateľstva Slovenska v dôsledku aplikácie dekrétov prezidenta Beneša.¹ Dá sa povedať, že ide o vôbec najdôslednejšie zmapovanie tejto problematiky v českej, slovenskej a maďarskej historiografii. Samozrejme nemožno však zabudnúť na práce českých, slovenských a maďarských autorov, o ktorých sa zmieňuje vo svojom predhovore aj László Szarka. Autorský text je doplnený už spomenutým predslovom (s. 11–27), vybranými dokumentami a tabuľkami (s. 579–703) a štvormi memorandami z rokov 1945 až 1948, ktorých autormi sú obhajcovia záujmov maďarskej menšiny na Slovensku (s. 709–859).

Na úvod považujem za potrebné stručne sa zmieniť o pôvode a kariére autorky, keďže tieto do značnej miery limitovali jej pohľad na danú problematiku (pričom

---

1 Pôvodne vyšli tieto tri práce samostatne v maďarčine: VADKERTY, Katalin: *A reszlovakizáció; A deportálások; A belső telepítések és a lakosságcsere*. Bratislava, Kalligram 1993, 1996, 1999.

ale nechcem povedať, že autor, ktorý prináleží k nejakej etnickej skupine, apriórne nedokáže minulosť tejto skupiny nahliadať metodologicky objektívne; chcem len povedať, že Kataline Vadkerty sa to v tomto prípade rozhodne nepodarilo). Vadkerty sa narodila v roku 1928 v Nových Zámkoch v maďarskej rodine. Študovala históriu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave a od roku 1955 prednášala na Katedre histórie Vysoké školy pedagogickej v Bratislave. V období rokov 1960 až 1987 pracovala ako vedecká pracovníčka Historického ústavu Slovenskej akadémie vied. Objektom jej záujmu boli hospodárske dejiny územia dnešného Slovenska po rakúsko-uhorskom vyrovnaní. V roku 1972 získala Cenu Predsedníctva SAV. Dejinami maďarskej menšiny v rozmedzí rokov 1945 až 1948 sa začala zaoberať po roku 1989. Jej práca bola ocenená v roku 1996 Fábryho a v roku 2000 Jedlíkovou cenou.

Napriek kritickým výhradám, o ktorých sa zmieňujem nižšie, považujem toto dielo za výnimočné, ako už rozsahom – samotný autorský text spolu s bibliografiou má 550 strán –, tak aj obsahom traktovanej problematiky. Text minuciózne, a tu autorka odvieďa skutočne skvelú bibliografickú prácu, pokrýva udalosti v rozmedzí rokov 1945 až 1948, takže čitateľ si môže spraviť dokonalý obraz o tom, čo sa odohrávalo s maďarským obyvateľstvom Československa v tomto období. Takto jednostranne zameraná optika by samozrejme nepredstavovala až taký problém, ak by išlo o prípadovú štúdiu a ak by autorka zostala pri neinterpretatívnom popise vtedajšej situácie. Avšak kniha má výrazne semiotický a etický presah, ktorého cieľom je traktovať otázku Benešových dekrétov normatívne. Samotná normativita je právne a eticky štruktúrovaná, keďže autorka sa odvoláva: a) na medzinárodné konvencie (s. 145); b) na etické autority.² Jednotiacim elementom tejto normatívnej štruktúry nie je nejaké pevné etické presvedčenie, ale apoteóza maďarskej etnickej menšiny, v dôsledku čoho autorka pri analýze používa nekorektné³ argumenty, na ktoré sa pokúsim v krátkosti upozorniť.

Vzhľadom na to, že sa autorka odvoláva na mnohé etické autority, dalo by sa predpokladať, že bude dôsledne aplikovať nasledujúcu etickú maximu: „Ak je prirodzeným právom jednotlivca, národa a štátu, brániť sa proti tým, ktorí ho nejako ohrozujú, takisto je prirodzeným právom každého jednotlivca, bez ohľadu na národnú alebo rasovú príslušnosť, že nikoho nemožno stíhať a trestať bez dostatočnej príčiny, ktorú v každom jednotlivom prípade treba dokazovať podľa spravodlivých platných zákonov. Ak sa previní jeden alebo viac členov niektorého národa, poťažne

2 Odkazy na výroky cirkevných autorít sa vyskytujú na viacerých miestach textu. V oddieli s názvom „Dokumenty“ ide o dokument č. 8 a č. 9. Charakter etického apelu majú aj dokumenty č. 4, 6, 10, 29, 32, ktoré vychádzajú zo svetského prostredia. Memorandá Fábryho, Peéryho a Szalatnaiho, zverejnené v oddieli „Dodatok“, možno zahrnúť tiež do tejto kategórie.

3 Aby sa predišlo prípadným nedorozumeniam – netvrdím, že autorka si fakty ľubovoľne vymýšľa, ale skôr ich vytŕha z kontextu a semioticky interpretuje tak, aby maďarskú menšinu postavila do úlohy nevinných obetí. K tomu sa ešte v texte vrátim. Samotné slovo „nekorektný“ používam tak, ako sa štandardne používa v logike: na označenie toho, že argumentácia je logicky nekonzistentná alebo že sa používajú neprípustné argumenty, ako napríklad *argumentum ad hominem* a pod.

národnej skupiny alebo menšiny, z toho ešte nenasleduje, že tým priestupkom možno obviniť celý národ, poťažne národnú skupinu alebo menšinu. Prirudzene právna zásada žiada skúmať prečin alebo zločin v každom jednotlivom prípade a podľa toho aj trestať.⁴ Tohto prístupu sa ešte autorka konzistentne drží pri národnostných menšinách,⁵ napriek tomu, že vidí rozdiel v medzinárodnom náhľade na odsun Nemcov a Maďarov: „Vládny program obviňuje z rozbitia Československej republiky nemeckú a maďarskú národnostnú menšinu ako celok, preto ich kolektívne vyhlasuje za vojnových zločincov. V dispozíciách trestného charakteru sa Nemci a Maďari vnímajú spoločne, ale vo vymedzení zodpovednosti je badateľné, že jednostranný odsun Nemcov spojenci akceptujú, kým v prípade Maďarov návrh takéhoto riešenia v zásade zamietajú.“⁶ (s. 372) Napriek tomu sa ťažko ubrániť rozpakom, keď autorka tvrdí, že ideológia odsunu do „pôvodnej vlasti“ je u Nemcov historicky prijateľnejšia ako u Maďarov: „Pokiaľ ide o trojmiliónovú časť Nemcov v Čechách, ktorí sa usadili na území tejto krajiny pred niekoľkými storočiami, by sa tento pojem ešte dal historicky zdôvodniť, ale v prípade pradávnych Maďarov, ktorí žili jedno tisícročie v južnom hraničnom pásme dnešného Slovenska a ktorí sa stali štátnymi občanmi Československej republiky po 1. svetovej vojne, pojem ‘pôvodná vlasť’ je neakceptovateľný.“⁷ (s. 31) Avšak je absurdné, ak autorka, ktorá odmieta princíp kolektívnej viny, kolektívne obviňuje slovanské obyvateľstvo ČSR z kolaborácie s fašizmom: „Slovenskí a českí politici v zahraničnej emigrácii – v Londýne a Moskve – sa úplne zákonite usilovali o povojnové obnovenie štátu, zjednocujúceho oba národy. Zdroj nebezpečenstva, pôvodcov zla nevideli v slovanskom obyvateľstve kolaborujúcim s nemeckým fašizmom...“ (s. 372 n.) Vôbec pritom neudáva konkrétne mená, ani nešpecifikuje, či by malo ísť o príslušníkov organizácií ako Hlinkové gardy...

Autorka, bez stanovenia konkrétnej viny, nazýva situáciu, v ktorej sa ocitli príslušníci maďarskej menšiny, za stav blízky genocíde, lebo „podľa konvencie OSN, schválenej roku 1950, treba pokladať za genocídu každú vedome vyvolanú zmenu životných podmienok národných skupín, ktorá môže viesť k ich úplnému, respektíve čiastočnému fyzickému zničeniu, vydanie takých zákonov, organizovanie akcií, ktoré môžu viesť v príslušných národných skupinách k telesným a duševným traumám a zabraňujú normálnemu životu, množeniu národnej skupiny. Genocídou je každá diskriminácia nariadená na etnickom základe. Za stav blízky genocíde sa pokladá, keď niektorú národnú skupinu jednotliví politici či politické strany obviňujú z ko-

4 Memorandum trnavského biskupa Pavla Jantauscha, s. 609.

5 „Košický vládny program znamenal pre národnosti žijúce v Československej republike ... začiatok národnej a ľudskej podradenosti, niekoľko rokov trvajúce ponižovanie, prenasledovanie, kodifikovanú diskrimináciu.“ (s. 371 n.)

6 Tu radšej ponechám stranou to, že z hľadiska prirodzeného práva išlo aj v prípade Nemcov o zločin, a je absolútne jedno, či to Spojenci akceptovali (schválili) alebo nie, a ľudí, ktorí odsun Nemcov schválili, je možné obviniť zo spolupáchateľstva zločincov na Nemcoch. Ale aj to svedčí o tom, že autorka problematiku netraktuje z nejakého logicky konzistentného náhľadu na etiku, ale z čisto účelového hľadiska.

7 Táto citácia je v priamom logickom rozpore s citovaným memorandom biskupa Jantauscha.

lektivnej viny a podľa toho trestajú. (...) Transportovať mnohonárodnostný štát za niekoľko rokov na štát národný možno iba genocídou alebo vytvorením stavu blízkeho genocíde.“ (s. 149) Argumentovať aj takýmto spôsobom je síce možné, ale v prípade Katalin Vadkerty argumentácia ústi v priame logické kontradikcie a z právneho hľadiska je absurdná. Svoje námietky zhrniem v nasledujúcich bodoch:

Autorka sa dopúšťa priamej logickej kontradikcie, keď na jednej strane odmieta princíp kolektívnej viny a na druhej strane neváha tento princíp použiť, keďže nie je totiž vôbec jasné, kto je pôvodcom genocídy, kto ju organizoval, kto vykonával. Vinníkom totiž nemôže byť abstraktná kategória typu štát alebo politická strana, ale len konkrétny jednotlivci, nech by ich dôvodom už bolo čokoľvek.

Ocitujem recenzenta, ktorý napísal, že „pri osvetľovaní mnohých faktov autorka siaha do hlbších historických, najmä vojnových súvislostí, ktoré v mnohých prípadoch ilustrujú zložitosť tohto obdobia“.⁸ Túto „hlbku“ historického záberu síce považuje za dostatočnú na objektívny popis reality, mne sa však javí skôr ako účelová plytkosť. Autorka sa totiž vôbec nezaobrá historickou realitou v druhej polovici 19. storočia, keď boli nemaďarské etniká v Uhorsku, s výnimkou etnika chorvátskeho, sústavne perzekvované a „v praxi sa uplatňovala zásada tvrdého národnostného tlaku“.⁹ Taktiež nijako významnejšie nevenuje pozornosť prvej polovici 20. storočia. Výnimku samozrejme tvorí akcentovanie protimaďarského šovinizmu v prvej ČSR, pričom sa vôbec nezmieňuje o zahraničnej politike medzivojnového Maďarska. Neospravedlňiteľným priestupkom proti metodologickej poctivosti je absencia akejkoľvek zmienky o dôsledkoch viedenskej arbitráže a následného vojenského konfliktu medzi slovenským štátom a Maďarskom na prelome marca a apríla v roku 1939. Prítom „územie, ktoré okupovali Maďari, tvorilo pätinu Slovenska s osemstotisíc obyvateľmi, z ktorých bolo asi 250 tisíc Slovákov. Na tomto území bola nastolená tvrdá diktatúra, ktorá postihovala aj maďarské obyvateľstvo, ale tam žijúci Slováci pocítili aj drsný národnostný útlak.“¹⁰ Autorka túto udalosť reflektuje píšuc o situácii „‘anyásov’ a ‘exponovaných’ Maďarov, ktorí sa presídlili po rozhodnutí prvej viedenskej arbitráže“ (s. 256–260), až v kontexte ich vysídlenia v rokoch 1945 až 1948. Z autorkinej argumentácie mám preto dojem, akoby ľudské práva nadobudli svoju platnosť až po roku 1945 a vzťahovať ich späť do minulosti je oprávnené len v prípade Maďarov. Že to je evidentne stanovisko logicky aj právne nekohézne, však Kataline Vadkerty zrejme vôbec neprekáža.

Skutočnosť, že autorka vytŕha fakty z kontextu, je zreteľná aj z nasledujúceho príkladu. Keď uvádza, že „pred vyhlásením prezidentského dekrétu o novej pozemkovej reforme požiadala československá vláda prezidenta Beneša, aby dekrét bol ‘odplatou’ za krivdy spáchané po bitke pri Bielej hore (1620) a aby ‘umožnil definitívnu likvidáciu domácich nepriateľov a odovzdanie vytúžených pozemkov českým roľníkom’“, komentuje to slovami „na list, ktorý bol napísaný v nacionalistickom duchu, odpovedal v podobnom duchu aj prezident Beneš“ (s. 155). Ak bol

8 JUŠČÁK, Peter: Spoločná otázka. In: *OS*, roč. 7, č. 3 (marec 2003), s. 68.

9 KOVÁČ, Dušan: *Dějiny Slovenska*. Praha, Nakladatelství Lidových novin 2001, s. 139.

10 *Tamže*, s. 210.

totiž nacionalizmus, nech si už autorka myslí o tom čokoľvek, jednotiacim ideovým elementom, je potrebné skúmať jeho pôvod a štruktúru. Táto požiadavka vystupuje do popredia o to viac, že bol manifestovaným determinantom správania politických elít, ktorých rozhodnutia zásadným spôsobom ovplyvňujú osudy všetkých občanov, akejkolvek krajiny na svete. Metodologický postup, ktorý zvolila autorka, je preto nesprávny nielen z hľadiska dejín ideí, ale aj z historického hľadiska, keďže v politickom živote a v sociálnej štruktúre Čiech skutočne nastala po bitke na Bielej hore zásadná zmena. Je preto logické, keď česká národne uvedomelá inteligencia 19. storočia obdobie po Bielej hore traktovala v národnej mytológii ako temné, i keď, prirodzene, je taký pohľad krajne simplicistný. Táto mytologizácia bola presadzovaná v prvej ČSR a manifestačne ju prebrali aj politické špičky povojnovej republiky. Je zrejmé, že tento systém ideí a z neho vyrastajúci pohľad na svet bol rozhodujúcim ideovým determinantom konania politických aktérov schvaľujúcich Benešové dekréty. Historické fakty jednoducho treba vysvetľovať v ich dobových súvislostiach a nie je možné projektovať na historickú realitu individuálne hľadiská.

Ako však vyplýva aj zo samotného konštatovania autorky, nacionalizmus nebol len manifestovanou ideológiou politických elít, ale aj veľkej väčšiny českého a slovenského obyvateľstva. Život sa totiž odohrával „v ovzduší presiaknutom nenávisťou voči Maďarom“ (s. 177). Na druhej strane ale nie je možné z nacionalizmu obviňovať len Čechov a Slovákov. Rovnako nacionalisticky zmýšľali aj Maďari a Nemci. Táto skutočnosť je jasne viditeľná aj z faktov, o ktorých sa zmieňuje Vadkerty. O čom inom ako o existencii maďarského nacionalizmu totiž svedčí to, že „podľa pozorovaní okresných policajných veliteľstiev obyvatelia väčšinou dúfali, že Maďarmi obývané územie južného Slovenska bude opäť pripojené k Maďarsku. V okrese Levice obyvatelia otvorene hlásali, že československá vláda chce reslovakizáciu zmeniť národnostný pomer v prospech Slovákov, predísť prípadným úpravám hraníc, lebo sa obáva, že dané národnostné pomery umožnia odpojenie južných oblastí.“ (s. 404) Za dôkaz, že nacionalizmus bol v maďarskom obyvateľstve Slovenska živý, možno považovať aj nasledujúce informácie: „V maďarských obciach v okolí Nitry sa objavili prvé letáky v noci 3. júna 1946. Povzbudzovali: ‘Zostaň Maďar!’ Letáky rozsypané v noci 26. júna 1946 v Hrnčiarovciach (dnešné Nitrianske Hrnčiarovce) nazývajú reslovakizáciu ‘podvodom’, preto apelujú na miestne maďarské obyvateľstvo, aby sa nedalo reslovakizovať. ‘Maďari, neprihlasujte sa! Vydržte, južné územia budú opäť pripojené k Maďarsku!’ – hlásali letáky. (...) Nasledujúcu noc boli vo viacerých obciach okresu Šaľa poroznášané letáky obsahujúce tento text: ‘Pozor, Maďar, sľub nech ťa neblomí, vyhrážka nech ťa nepostraší. Pripojenie späť sa blíži. Zostaň Maďarom!’ V obciach Žigard (dnešný Žihárec), Farkašd (dnešné Vlčany), Neden a Šók (dnes časť obce Selice) nabádali obyvateľstvo na protest proti reslovakizácii rukou písané plagáty.“ (s. 405) Možno síce namietnuť, že táto aktivita mohla byť záležitosťou úzkej skupiny ľudí, ale tento argument je dosť nerealistický. Napokon v tak napätej dobe tieto apely nemohli skončiť inak ako zostrenou agresivitou zo strany väčšiny slovanského obyvateľstva. Je totiž ilúziou dúfať, že ľudia sú anjeli a že stret dvoch skupín obyvateľstva, motivovaných rovnakou ideológiou, ktorá v nich utvrdzovala pocity nadradenosti, mohol dopadnúť inak.